

PÄÄKIRJOITUS

Empiirisen tutkimuksen edellytykset heikentyneet Suomessa

Hanna Virtanen

Hyvä päätöksenteko edellyttää tutkittua tietoa. Tarve luotettavalle tutkimukselle ei ole koskaan ollut yhtä suuri kuin nyt, kun julkisen talouden kestävyyskriisi pakottaa entistä punnirtumpiin valintoihin. Suomessa on muiden Pohjoismaiden tapaan poikkeuksellisen laajat ja yksityiskohtaiset rekisteriaineistot, jotka ovat vahva perusta empiiriselle tutkimukselle. Muuttaman viime vuoden aikana tutkimuksen tekemisen edellytykset ovat heikentyneet huolestuttavalla tavalla.

Vielä äskettäin kehityssuunta oli lupaava. Rekisteriaineistojen hyödyntämisen helpottamiseksi tehtiin jatkuvasti töitä esimerkiksi parantamalla aineistojen dokumentointia, muodostamalla tutkimuskäyttöön tarkoitettuja valmisaineistoja sekä kehittämällä Tilastokeskuksen aineistojen etäkäyttömahdollisuuksia. Valtiovarainministeriö ja opetus- ja kulttuuriministeriö asettivat vuonna 2020 ns. Spolanderin työryhmän valmistelemaan ehdotuksia, joilla julkishallinnon aineistojen käyttöä voitaisiin entisestään tehostaa tutkimuksessa ja päätöksenteossa (Valtiovarainministeriö, 2020). Työryhmän raportti esitti selkeitä ja hyvin perus-

teltuja toimia hinnoittelun, lupakäytäntöjen, rahoituksen ja lainsäädännön kehittämiseksi. Valtaosa ehdotuksista on jäänyt toteuttamatta. Sen sijaan rekisteriaineistojen käyttö on muuttunut entistä kalliimmaksi, hitaammaksi ja vaikeamminkin ennakoitavaksi.

Aineistojen käyttömahdollisuudet ovat heikentyneet ennen kaikkea kustannusten nopean kasvun vuoksi. Korotusten taustalla ovat Tilastokeskuksen toimintamenojen leikkaukset ja FIONA-etäkäyttöjärjestelmän kasvavat ylläpitokulut. Spolanderin työryhmä totesi jo raportissaan, että nykyinen rahoitusmalli on ongelmallinen: käyttäjiltä veloitetaan marginaalikustannusten lisäksi myös osa aineistotuottajien kiinteistä kustannuksista.

Rekisteriaineistojen tuotantoon liittyvät kustannukset ovat suurelta osin uponneita: aineistot syntyvät hallinnon omien tehtävien seurauksena, riippumatta siitä, käytetäänkö niitä tutkimuksessa vai ei. Lisäksi kustannukset ovat suurelta osin kiinteitä: niiden suuruus ei riipu siitä, kuinka monessa tutkimuksessa aineistoja hyödynnetään. Kun tutkimuskäyttö hinnoitellaan kattamaan myös kiinteitä kustannuksia,

seurauksena on väistämättä aineistojen alikäyttöä – yhteiskunnan näkökulmasta liian moni tutkimus jää tekemättä.

Siksi työryhmä esitti marginaalikustannushinnoittelua, jossa tutkija maksaisi ainoastaan uuden hankkeen aiheuttamista lisäkustannuksista, jotka syntyvät esimerkiksi tutkimusaineiston kokoamisesta, laskentakapasiteetin käytöstä ja tallennustilan allokoinnista käyttäjälle. Sen sijaan aineiston käyttäjä ei maksaisi aineistojen kuvauksista, valmisaineistojen rakentamisesta ja ylläpidosta aiheutuvista kustannuksista tai käyttäjästä riippumattomista ICT-infrastruktuurin kuluista.

Marginaalikustannushinnoittelu kattaisi vain osan tutkijapalvelun toiminnan kustannuksista. Tämän mahdollistamiseksi tutkimusaineistojen tarjonnan infrastruktuuri tulisi rahoittaa kohdennetulla budjettirahoituksella. Tavoitteen saavuttaminen edellyttäisi työryhmän raportin mukaan rahoitusresurssien uudelleenallokaatiota toimijoiden välillä, hinnoittelukäytäntöjen muuttamista sekä lainsäädännön uudistamista. Pienenä edistysaskeleena työryhmän esityksen suuntaan voidaan pitää rekisteritutkimuksen budjettimomentin perustamista vuoden 2026 talousarvioesityksessä (Valtiovainministeriö, 2025).

Marginaalikustannuksiin perustuva hinnoittelu on vielä vain unelmaa. Sen sijaan aineistojen käyttökustannukset ovat edelleen nousemassa rajusti myös ensi vuodelle. Tilastokeskuksen syksyn hinnoitteluinrossa arvioitiin, että vuoden 2026 korotukset nostavat hankkeiden kokonaiskustannuksia keskimäärin noin kolmanneksella. Käyttölupien hintoihin ennakoidaan 6–14 prosentin korotuksia. Tarkkoja lukuja ei ole vahvistettu, ja arviointia vaikeuttavat toistuvat muutokset kustannuskategorioissa sekä hinnoittelupäätösten päivittyminen kesken

vuoden. Aineistokulujen nousu on muuttanut tutkimushankkeiden kustannusrakennetta merkittävästi. Kasvaneet aineistomenot ovat pois muun muassa henkilöstökuluista ja näin hinnankorotukset vaikuttavat väistämättä suoraan rahoitettavan tutkimustyön määrään.

Kustannusten nousun lisäksi aineistojen saatavuus on heikentynyt käyttölupien myöntökriteereihin tehtyjen tiukennusten vuoksi. Käyttölupakiristyksiä on perusteltu tietoturvan parantamistarpeilla. Kyberturvallisuuden uhkakuvat ovat todellisia ja vahva tietosuoja on kaikkien etu. Viimeaikaisten käyttölupatulkintojen linja on kuitenkin ollut osittain epäjohdonmukaista, vaikeasti perusteltavissa ja huonosti ennakoitavaa.

Tiukentuneen tietoturvakäsityksen takia tutkijoiden on huomattavasti vaikeampi saada kokonaisaineistoja tutkimuskäyttöön. Koko populaation ja yksittäisten muuttujien tarve on jälleen perusteltava jokaisessa tutkimuksessa erikseen. Tämä linjaus on vastakkainen aiemmalle suuntaukselle, jossa kehitettiin kokonaisaineistoihin perustuvia valmisaineistoja ja rakennettiin laajoja etäkäyttökokonaisuuksia. Aiempi kehitys kevensi ja nopeutti lupaprosesseja sekä lisäsi tutkimusaineistoista saatavaa hyötyä.

Nyt on palattu kohti tutkimuskohtaisesti räätälöityjä aineistoja, jotka vaativat enemmän työaikaa sekä tutkijoilta että tutkijapalveluilta. Käytännössä tutkijoiden on usein mahdotonta tietää etukäteen, mitä muuttujia tai osajoukkorajoja yksittäisessä tutkimuksessa lopulta tarvitaan. Saman alan tutkijat käyttävät tyypillisesti samankaltaisia aineistoja tutkimus toisensa jälkeen, mikä tekee räätälöinnistä tehotonta ja kallista. Lisäksi ongelmaksi on muodostunut kirjavat ja vaikeasti ennakoitavat käytännöt, joilla käyttölupatarpeita ja niiden perusteluja tulkitaan. Samaan aikaan on hyvin kyseenalaista, miten hankkeiden pilkkominen parantaa tietoturvaa.

Mahdollisuuksilla hyödyntää julkishallinnon aineistoja on suuri vaikutus Suomessa tehtävälle empiiriselle tutkimukselle. Kustannusten nousu ja aineistojen saatavuusongelmat vaikuttavat paitsi tutkimuksen määrään myös sen kohdentumiseen. Tutkijat joutuvat harkitsemaan aineistotarpeitaan aiempaa tarkemmin ja tekemään etukäteen tiukempia rajauksia siihen, mitä tietoja tutkimuksessa käytetään. Aineistoihin liittyy aina paljon epävarmuuksia, mikä voi johtaa helposti tutumpien aineistojen käyttöön ja kaventaa tutkimuskysymysten kirjoa. Uudet avaukset, laajat rekisteriyhdistelmät ja innovatiiviset tutkimusideat jäävät helposti tekemättä.

Monivuotisten tutkimushankkeiden rahoitusta haettaessa on mahdotonta ennakoida, miten kustannukset seuraavien vuosien aikana kehittyvät ja minkälaisia tutkimusaineistoja tutkijat voivat lopulta muodostaa. Empiiristen tutkimushankkeiden suunnittelu on tällä hetkellä erittäin vaikeaa. On myös tärkeää huomata, että kasvaneet kustannukset ja lisääntyneet hallinnolliset kitkat osuvat ensimmäisenä niihin tutkijoihin, joiden asema on jo valmiiksi haavoittuvampi, kuten ulkomaisiin ja akateemista uraa aloittaviin tutkijoihin. Tämä heikentää tutkimuksen tasa-arvoa ja monimuotoisuutta.

Spolanderin työryhmä korosti suosituksissaan hinnoitteluperiaatteiden muutostarpeiden ohella aineistojen saatavuuden ja käyttöluoppien ennakoitavuuden merkitystä. Juuri näissä on menty viime vuosina taaksepäin. Empiirisen tutkimuksen edellytykset vaikuttavat suoraan siihen, millaista tutkimusta Suomessa syntyy ja millainen on suomalaisen tutkimuksen kilpailukyky. Suomi on pitkään ollut kansainvälisesti tunnettu vahvasta tutkimuksen infrastruktuuristaan. Samalla kun aineistojen saatavuus on heikentynyt Suomessa, rekisteriaineistojen hyödyntäminen on yleistynyt maailmalla. Tämä ke-

hitys heikentää Suomen suhteellista etua kansainvälisessä tutkimusrahoituksessa sekä ulkomaisten osaajien houkuttelussa. Kaikella tällä on valtava merkitys sille, mitä tietoa päätöksenteon tueksi syntyy.

Empiirisen tutkimuksen edellytyksiä on parannettava kiireesti. Julkishallinnon aineistojen tutkimuskäytön tulee olla pitkäjänteisesti tuetua ja ennakoitavaa – ei heikentyvien käytäntöjen ja jatkuvien muutosten kohde. Julkishallinnon rekisterit ovat kansallinen voimavara. On välttämätöntä, että niiden käyttömahdollisuudet turvataan ennen kuin keskeinen tutkimusinfrastruktuuri rapautuu pysyvästi. □

Kirjallisuus

- Valtiovarainministeriö (2020). Julkishallinnon aineistojen hyödyntämistä selvittävän työryhmän loppuraportti. Valtiovarainministeriön julkaisu, 2020:54.
- Valtiovarainministeriö (2025). Valtiovarainministeriön ehdotus vuoden 2026 Talousarvioksi (28.30.05).

Kirjoituksessa on hyödynnetty seuraavia lähteitä:

- Tilastokeskus (2025). Keskustelutilaisuus tutkijapalveluiden hintojen muutoksista. https://stat.fi/media/uploads/tup/mikroaineistot/keskustelutilaisuus_tutkijapalveluiden_hintojen_muutoksista_2025.pdf.
- Tilastokeskus (2024). Keskustelutilaisuus tutkimusaineistojen tietosuojasta. https://stat.fi/media/uploads/tup/mikroaineistot/2024-09-17_tutkijatilaisuus_tilastokeskus_2.pdf.
- Tutkijapalveluiden hinnoittelu (2025). <https://stat.fi/tup/tutkijapalvelut/tutkimusaineistojen-japalveluiden-hinnoittelu.html> (viitattu 8.12.2025).